Jumbaktar

Aspan Tuvralı

Düniyede bir karbız bar solmaytuğın,
Jaz şirip, kısta üsip toñbaytuğın.
Jahannıñ jerin, suvın, jendikterin,
İşi keñ berin salsa tolmaytuğın.
(Kök, Aspan)

Kök jiyekti şay tabakta
Altın alma terbeledi.
Keyde bürker alma jüzin,
Ulpa makta perdeler.
(Kün)

Birevdiñ bir ulı bar jene kızı,
Biledi ol ekevin düniye jüzi.
Uyıktaydı ulı tünde, kızı kündiz,
Jürgende bilinbeydi baskan izi.
(Kün men Ay)

Eveden kübi tüsti,
Kübiniñ tübi tüsti.
(Künniñ Kürkirevi)

Keregeniñ basında kepken bavır,
Kesip alsa tavsılmas netken bavır!
(Ay)

Altın beki,
Kümis seki,
Kırık kısırak,
Bir sevrik.
(Kün, Şolpan, Juldız, Ay)

Tam basına tarı jaydım.
(Juldız)

Biz, biz, biz edik,
Biz altı kız edik,
Bir taktayğa jıynaldık,
Tañ aldında jok boldı.
(Altı kız - Ürker; Ürkerdiñ batuvı)

Uzın-uzın sırğanak,
Uşığına kim jeter?
Altın besik küykentay,
Jumırtkasın kim tabar.
(Künniñ batuvı men şığuvı)

Satayın desem avır kilem,
Satpayın desem tevir kilem.
(Jer)

Bilmeceler

Gökyüzü Hakkında

Dünyada bir karpuz var hiç solmaz,
Yazın çürüyüp, kışın hiç donmaz.
Cihanın yeri, suyu, hayvan-böceklerinin
İçi geniştir hepsini atsa da hiç dolmaz.
(*Gökyüzü, asuman)*

Mavi kenarlı yayvan tabakta,
Bir altın elma sallanıyor.
Bazen örter o elmanın yüzünü,
Yumuşacık pamuk perdeler.
(*Güneş)*

Bir kimsenin var bir oğlu ile bir kızı,
Bilir o ikisini tüm yeryüzü.
Uyur oğlu gece, kızı gündüz,
Yürüdükleri zaman görünmez izi.
(*Güneş ile Ay)*

Gökten yayık düştü,
Yayığın dibi düştü.
(*Şimşek çakması)*

Keregenin başında bir kurumuş ciğer,
Kesip alsan da tükenmez, bu nasıl bir ciğer?
(*Ay)*

Altın çakı,
Gümüş sofa,
Kırk kısrak,
Bir körpe aygır.
(*Güneş, Çoban Yıldızı, Yıldız, Ay).*

Dama darı yaydım.
(*Yıldız)*

Biz, biz, bizdik,
Biz altı kız idik,
Bir tahta üzerinde toplandık,
Sabaha karşı yok olduk.
(*Altı kız Ülker Yıldızı'dır; Ülker'in batışı)*

Uzun uzun kayak,
Ucuna onun kim ulaşır?
Altın beşik bozdoğan,
Yumurtasını onun kim bulur?
(Güneşin batışı ile çıkışı)

Satayım desem ağır bir halı,
Satmayayım desem iyi bir halı.
(Yer; yeryüzü)

Ak boz jorğa,
Kün burın oylamasañ,
Keşigersiñ köp sorğa.
(Boran)

Aşuvlanıp burtıydı,
Avızı köpirip kutırdı.
Aşuvşañ akmak,
Kez kelgendi uşırdı.
(Kuyın)

Ak sıyır turıp keter,
Kara sıyır jatıp kalar.
(Kardıñ ketüvi)

Kara atım kaltıravık,
Kabırğası jaltıravık.
(Suv)

Altın ayak,
Jete almadım,
Jalañ ayak.
(Suv)

Bir nerse ölip jatır, jetip ajal,
Malınıñ kıysabı jok bezbenge sal.
Süyegi kökte de emes, jerde de emes,
Jigitter köñil koyıp oylañızdar.
(Javğan kar)

Ak boz yorga,
Önceden düşünmezsen,
Karşılaşırsın çok bahtsızlığa.
(Bora, tipi)

Öfkelenip yanaklarını şişirdi,
Ağzı köpürüp kudurdu.
Hep öfkelenen ahmak,
Karşılaştığını uçurdu.
(Kasırga, hortum)

Ak sığır kalkar gider,
Kara sığır yatar kalır.
(Karın eriyip kaybolması)

Kara atım titrer durur,
Kaburgası parlar durur.
(Su)

Altın ayak,
Ulaşamadım,
Yalın ayak.
(Su)

Bir şey var, ölüyor gelip eceli,
Malının hesabı yok teraziye koy.
Ölüsü gökte de değil, yerde değil,
Yiğitler, dikkatle düşününüz.
(Yağan kar)

Hayuvandar Men Jendikter Tuvralı

On eki tüye, on jılkı, toğız sıyır,
Bes eşki, bir jarım koyan.
(Maldardıñ töldeytin, añdardıñ balalaytın aylarınıñ jönderi)

Eki oşakka bir kösev.
(Sıyırdıñ tanavı men tili)

Kıysık ağaşka kar jukpas.
(Sıyırdıñ müyizi)

Jılkını karnına kıstırıp,
Tüyeni ernine kıstırıp,
Esekti kulağına kıstırıp,
Kaskırdı at kıp minip,
Ayt degende jüre bergen.
(Koyan)

Apan-apan,
Eski şapan.
İyir kobız,
Jarık juldız.
(Tüye)

Hayvanlarla Böcekler Hakkında

On iki deve, on at, dokuz sığır,
Beş keçi, bir buçuk tavşan.
(*Evcil hayvanlarla yabani hayvanların yavruladıkları ayların özellikleri)*

İki ocağa bir maşa.
(*Sığırın burnu ile dili)*

Eğri ağaca kar bulaşmaz.
(*Sığırın boynuzu)*

Atı karnına koyup,
Deveyi dudağına koyup,
Eşeği kulağına koyup,
Kurdu at olarak binip,
Deh dediğinde yürüyüp giden.
(Tavşan)

Kocaman kocaman,
Eski kaftan,
Eğik kopuz,
Parlak yıldız.
(Deve)

Üşi tıñ-tıñ,
Eki jıltıñ,
Tört tap-tap.
Kapkara satpak,
Bir bılğanış.
(Tüye)

Üç tin tin,
İki kurnaz,
Dört tap tap.
Kapkara çamur,
Bir pis.
(Deve)

Eki avıldıñ balası eñbektep keledi,
Tört avıldıñ balası töbelesip keledi,
Bir avıldıñ balası şöpşek terip keledi.
(Jayılımnan kaytkan tüyeniñ örkeşi, ayağı, avızı)

İki köyün çocuğu emekleyerek geliyor,
Dört köyün çocuğu dövüşerek geliyor,
Bir köyün çocuğu çalı çırpı toplayarak geliyor.
(Otlaktan dönen devenin hörgücü, ayakları ve ağzı)

Erte keler leylekem,
Keşke keler leylekem,
Tetem tüyer jibekti,
Tüyip tastar leylekem.
(Tüyeniñ kumalağı)

Sabah gelir leylekem[1]*,*
Akşam gelir leylekem,
Teyzem düğümler ipeği,
Düğüm düğüm edip atar leylekem.
(Devenin dışkısı)

Avzı beyne şalğı orak,
Şöp emes, birak mal oradı.
(Kaskır)

Ağzı sanki orak,
Otları değil, fakat malı biçer.
(Kurt)

Kırdan kırayman kördim,
Suvdan süleymen kördim,
Kayırılıp turğan taz kördim,
Tuzsız pisken as kördim.
(Diyirmen, balık, kavın)

Kırdan harman gördüm,
Sudan Süleyman gördüm,
Kaykılmış duran dazlak gördüm,
Tuzsuz pişmiş aş gördüm.
(Değirmen, balık ve kavun)

Ot basında kumğan,
Eki közin jumğan.
(Mısık)

Ateş başında bir ibrik,
İki gözünü kapamış bir ibrik.
(Kedi)

Tavda jürgen kumaydı,
Körgen adam sınaydı.
Jıl aynalıp tolğanda,
On eki butak bolğanda,
Balta tiymey kulaydı.
(Buğı, jıl tolğanda müyizi tüsedi)

Dağda yaşayan kumayı[2]*,*
Gören insan sınar.
Bir yıl olduğunda,
On iki dal olduğunda,
Balta değmeden düşer.
(Geyik; bir yıl olduğunda boynuzları düşer)

Jer astında jezdekem atı kisineydi.
(Suvır)

Yer altında eniştecigimin atı kişniyor.
(Köstebek)

Astı tas,
Üsti tas,
Ortasında şandır bas.
(Tasbaka)

Altı taş,
Üstü taş,
Ortasında buruşuk buruşuk bir baş.
(Tosbağa, kaplumbağa)

Jel, jel, jel biyem,
Jelindese kim biler.
Jav japırak tübinde,
Kulındasa kim biler.
(Balık)

Yel, yel, yel kısrağım,
Gebe kalırsa kim bilecek?
Javjapırağın[3] *dibinde,*
Yavrularsa kim bilecek?
(Balık)

Şiy tübinde şubar kezdik.
(Kesirtke)

Kamışın dibinde alaca hançer.
(Kertenkele)

Bir nerse kanatı bar uşa bilmes,
Uşkanda jerdiñ közin basıp jürmes.
Soñınan kanşa kalmay kuvsadağı,
Ustavğa kol men sannıñ ebi kelmes.
(Balık)

Bir şey ki kanadı var, ama uçamaz,
Uçtuğunda yeryüzüne basarak yürümez,
Peşinden ne kadar kovalasa da,
Yakalamayı el ile bacak beceremez.
(Balık)

1 Leylekem: 1. Sevgi sözcüğü. 2. Leyleğe benzer ince bacaklı.
2 Kumay: Yüksek dağlık yerlerde yaşayan, iri yırtıcı kuş.
3 Dağlı yerlerde yetişen, yüzü parlak, büyük yapraklı bir bitki.

Uzın-uzın, uzın keler,
Uzın boylı kız keler,
Kabaktarı kaltırap,
Mañdayları jıltırap.

(Jılan)

/ *Uzun uzun, uzun gelir,*
Uzun boylu kız gelir,
Göz kapakları seğirip,
Alnı parlayıp.

(Yılan)

Kustar Tuvralı

Kara arğımak mingenim,
Kır aynala jürgenim,
Segiz nayza sengenim,
On eki kılış ilgenim.

(Bürkit)

Bası tarak, artı orak.

(Koraz)

Bir top jıñğıl işinde,
Bir japırak kızıl gül.

(Kırğavıl)

Aytamın bir jumbaktı sizge nuskap,
Basına börik kiyer, kundız ustap,
Üstine ak kamzolın kiyip alıp,
Jüredi eki kolın artına ustap.

(Savıskan)

Tal basında
Tündiksiz otav.

(Uya)

Eveden uşkan bil deydi,
Bildiñ bavırı zil deydi.
Tiriden öli şıkkan,
Akılıñ bolsa bil deydi.

(Jumırtka)

Kuşlar Hakkında

Kara küheylandır bindiğim,
Tepeyi dönerek yürümüşüm,
Sekiz mızraktır güvendiğim,
On iki kılıçtır kuşandığım.

(Kartal)

Başı tarak, arkası orak.

(Horoz)

Bir grup ılgın arasında,
Kızıl gülün tek yaprağı.

(Sülün)

Söylüyorum bir bilmece size işaret edip,
Başına börk giyer kenarı kunduz kürkü,
Üstüne ak yeleğini giyip,
Gezer elini arkasına kenetleyip.

(Saksağan)

Dalın ucunda,
Tepesi açık bir çadır.

(Yuva)

Gökte uçan bil derler,
Bilin bağrı ağır diyorlar,
Diriden ölü çıkmış,
Aklın varsa bil derler.

(Yumurta)

Jendikter Jayında

At bastı,
Arkar müyizdi,
Böri kevdeli,
Böken sandı.

(Şegirtke)

Şiydim, şiydim, şiydim kus,
Şiy basına konğan kus,
Karkaralı kara kus,
Han basına konğan kus.

(Şıbın)

Karayıp uşkan karğaday,
Barmağan jeri kalmadı-ay.
Jerge tüsti, in kazdı,
Ayağımen tırmalay.

(Koñız)

Böcekler Hakkında

Başı at başına benzer,
Dağ koçununki gibi boynuzu var,
Gövdesi kurdunkine benzer,
Kalçası karacanınkine benzer.

(Çekirge)

Yağız yağız kuş,
Hasır başına konan kuş.
Pek kıymetli kara kuş,
Hanın başına konan kuş.

(Sinek)

Kararak uçan karga gibi,
Gitmediği yer kalmadı ya.
Yere indi, in kazdı,
Ayağıyla tırmıklayarak.

(Gübre böceği)

Kişkene ğana tüyme tas,
Atan tüye tarta almas.
(Kene)

Küçücük düğme gibi taş,
Ama onu koca deve çekip kımıldatamaz.
(Kene)

Uzın-uzın uzarday,
Uzınnan akkan suvlarday.
Ağaş atka mingesip,
Uzartıp koyğan munarday.
(Örmekşi)

Uzun uzun uzar gibi,
Uzunlamasına akan sular gibi.
Ağaç ata birlikte binip,
Uzatılmış sütun gibi.
(Örümcek)

Attanğan bir şaharğa kırık mıñ kosın,
Kolında, özi jayav, nesi bolsın.
Kolında eş nersesi bolmasa da,
Özine tavıp alar nesibesin.
(Kumırska)

Sefere çıkmış bir şehre kırk bin asker,
Elinde, kendisi yayan neyi olsun?
Elinde hiçbir şeyi olmasa da,
Kendi nasibini kendisi bulur.
(Karınca)

Egis Jene Ösimdikter Jayında

Bir ağaşta kırık butak,
Kırık butakta kırık uya,
Kırık uyada kırık jumırtka,
Kırık jumırtkada kırık balapan.
(Biydaydıñ bası)

Jeli basında bes biye,
Besevi de jas biye.
Kılındarı kula ala,
Kulaktarı sarı ala.
(Egin bası)

Kök lağım kögende turıp semirgen.
(Karbız)

Bavızdasañ kan ornına suv ağar.
(Kavın)

Alasa ğana boyı bar,
Toğız kabat tonı bar.
(Sarımsak)

Kırğa kilem jaydım.
(Kızğaldak)

Basına ülpildetip takkan şaşak,
Buralıp tal şıbıktay turğan jasap.
(Kamıs)

Kınalı barmak,
Jez oymak.
(Büldirgen)

Arbayğan ekesi bar,
Tarbayğan şeşesi bar.
(Şiye ağaşı)

Ekin ve Bitkiler Hakkında

Bir ağaçta kırk dal,
Kırk dalda kırk yuva,
Kırk yuvada kırk yumurta,
Kırk yumurtada kırk balaban.
(Buğdayın başı, başağı)

Sağım yerinde bağlı beş kısrak,
Beşi de genç kısrak.
Tayları kula ala,
Kulakları sarı ala.
(Ekinin başı; başak)

Yeşil oğlağım bağlı iken semirmiştir.
(Karpuz)

Boğazladığında kan yerine su akar.
(Kavun)

Kısacık boyu var,
Dokuz kat kürkü var.
(Sarımsak)

Kıra halı serdim.
(Lale)

Başına kabarık, yumuşacık bir saçak takmış,
Dal gibi salınarak duruyor tüm saltanatıyla.
(Kamış)

Kınalı parmak,
Bakır yüksük.
(Çilek)

İri kıyım bir babası var,
Çarpık bacaklı anası var.
(Vişne ağacı)

Adam Jene Onıñ Müşeleri Tuvralı

Suvğa salsañ batpaydı,
Otka salsañ janbaydı.
Jerge kömseñ kirmeydi.
(Adamnıñ esimi)

İnsan ve Onun Uzuvları Hakkında

Suya atsan batmaz,
Ateşe atsan yanmaz,
Yere gömsen girmez.
(İnsanın ismi)

Appas jumbak, adam basın tappas jumbak,
Kız tilese, bermes jumbak,
Kızıl altınğa batpas jumbak.
(Adamnıñ terbiyesi)

Uzun bilmece, insanın başını bulamayacağı bir bilmece,
Kız isterse vermeyeceği bilmece,
Kızıl altına batmaz bilmece.
(İnsanın terbiyesi, eğitimi)

Egiz kozı süyeksiz.
(Eyeldiñ emşegi)

İki kuzu, kemiksiz.
(Kadın göğsü)

Al endi mene bereyin jumbak saylap,
Düldüldi saharağa koydım baylap,
Bulbul kus otıradı üyde sayrap,
Bir gavhar koynımızda turğan jaynap,
Jel soksa janıp keter örttey kavlap,
Kemeñger, bolsañ askan, tereñ boljap,
Ne nerse osı aytkanım menisin tap.

Haydi şimdi ben vereyim bir bilmece hazırlayıp,
Düldülü çölde bıraktım bağlayıp,
Bir bülbül oturuyor evde ötüp,
Bir gevher koynumuzda duruyor parlayıp,
Rüzgar estiğinde tutuşuverir yangın gibi kabarıp,
Ey bilge insan, üstün isen derin derin düşünüp,
Nedir bu söylediğim manasını bul.

Şeşüvi:
Bolğanda akıl - dariya, kevdeñ - düldül,
Küñirenip sayrap turğan tiliñ bulbul.
Koynıñnan şıkkan gavhar - eki köziñ,
Sokkan jel davılpazday aytkan söz dür.
Dariyanıñ janıp ketken kuraktarı,
Adamnıñ kattı şıkkan aşuvı dür.
Savaldıñ meni solay, sanı tügel,
Barlığın şeşkendegi menisi sol.
Karağay basına katık uyıttım.
(Adamnıñ mıyı)

Çözümü:
Akıl derya, gövden düldül,
Hüzünlü makamla ötüp duran dilin bir bülbül.
Koynundan çıkan gevher ise iki gözün,
Esen rüzgar ise davulcunun çalışı gibi söylenilen sözdür.
Deryanın yanıp giden kamışları,
İnsanın patlayan sert öfkesidir.
Sorunun cevabı böyle, sayısı tam,
Hepsini çözdüğün zaman çıkan mana öyledir.
Çam ağacının tepesine sütü mayalayıp yoğurt yaptım.
(İnsanın beyni)

Askar tavda kara orman.
(Şaş)

Yüksek dağda kara orman.
(Saç)

Eri jürer karaşa at,
Beri jürer karaşa at,
Suv boyında tunık suv,
Tañdap işer karaşa at.
(Köz)

O yana yürür karaca at,
Bu yana yürür karaca at,
Suyun kenarında duru suyu,
Seçip içer kara at.
(Göz)

Kümbir-kümbir karağım,
Kartayğanşa jaradıñ.
(Kulak)

Gümbür gümbür eden yavrum,
Yaşlanıncaya kadar işe yaradın.
(Kulak)

Jağalay-jağalay tas koydım,
Jiyren attı bos koydım.
(Til)

Sıra sıra taş koydum,
Kızıl atı boş koydum.
(Dil)

Takırda taydıñ izi.
(Kindik)

Kıraç yerde tay izi.
(Göbek)

Ak küşigim arbadan karğıp tüsti.
(Tükirik)

Beyaz eniğim at arabasından atlayıverdi.
(Tükürük)

Eñkeysem eñkeyedi,
Şalkaysam şalkayadı.
(Köleñke)

Eğildiğimde eğiliyor,
Kaykıldığımda kaykılıyor.
(Gölge)

Dariyanıñ injüv-marjan şetterinde,
Ne kitap okuvı jok betterinde.
Kayıñ ba, karağay ma, yaki tal ma,
Tarmaskan toğay tavdıñ betterinde.
(Adamnıñ bet avzı, sakal murtı, sözi)

Deryanın inci mercanlar var kenarlarında,
Nasıl bir kitap bu yazı yok sayfalarında.
Kayın mı, çam mı veya fidan mı,
Kalın ağaçlık var dağın yamaçlarında.
(İnsanın yüzü, ağzı, sakalı, bıyığı, sözü)

Tamak Jene İşimdik Tuvralı:

Esikte jasavı bar eki katar,
Barğanda urıp-soğıp kaksatar,
Ol adam jebirlenip turğanında,
Birev kep ar jağınan eri tartar.
Alıp barıp onan soñ kıynap janın
Kezdirip talay özen saydıñ berin,
Lezzetin sol sayları alıp kalıp,
Şığarıp tastaydı eken ğaziz tenin.
(Tamak, askazan)

Bir dariya kaynaydı eken köbik atıp,
İşinde jayın da jür mihnat tartıp.
Ötkeli bar dariyanıñ aralı jok,
Kele me bilse jayın oğan kaytıp.
(Kazanda askan ot)

Ak otavdıñ esigi de jok,
Tesigi de jok.
(Jumırtka)

Bir keseniñ işinde eki türli süt turadı.
(Jumırtka)

Kırımda bir kudık bar suvı batpan,
Sol suvı şilde küni muz bop katkan.
Siresip buvırday bop katkan muzdıñ
Betine bötegesi şığıp jatkan.
(Ayran)

Tıruv-tıruv tırnalar,
Tav basına jorğalar,
Eti aram, sorpası adal,
Ol ne bolar balalar?
(Aranıñ balı)

Karşığam özi kansız kolğa konar,
Kıyın jerden kuvanıp avız tolar,
Men özim karşığamnan den alıppın
Şeşüvi bul jumbaktıñ kalay bolar?
(Kese, şay)

Kiyim-Keşek Jayında

Sıldır-sıldır kisenim,
Sıldırlaydı kisenim.
Kulağında kulpı jok,
Kudiretti kisenim.
(Sevkele)

Bes in, bes inniñ
Avzı bir in.
(Kolkap)

Kazşa kanatın jayadı,
Üyrekşe moynın sozadı,
Kusşa konadı.
(Kiyiz üy)

Yemek ve İçecekler Hakkında

Girişte çeyizi var iki sıra,
Gittiğinde döver itip kakıp ağlatır.
O insan eziyet horluk çekerken,
Biri gelip öbür tarafından öteye çeker.
Götürüp daha sonra eziyet edip,
Gezdirip nice dere vadilerin hepsini,
Lezzetini o vadilerin alıkoyup,
Çıkarır atarmış aziz tenini.
(Yemek, mide)

Bir derya ki kaynarmış köpük saçıp,
İçinde yayın balığı da dolaşıyor zorluk çekip.
Geçidi var deryanın, ama adası yok,
Gelir mi bilse eğer yayın balığı ona geri dönüp.
(Kazanda haşlanmakta olan et)

Bir beyaz çadır, kapısı da yok,
Deliği de yok.
(Yumurta)

Bir kâsenin içinde iki çeşit süt durur.
(Yumurta)

Kırım'da bir kuyu var suyu batmanmış,
O suyu Temmuz'da buz olup donmuş.
Kaskatı olup donan buzun,
Yüzünde ayrık otu yetişmiş.
(Ayran)

Tıru tıru turnalar,
Dağ başına tırmanır,
Eti haram, et suyu helâl,
O nedir, çocuklar?
(Arı balı)

Atmacam var kendisi kansız, ele konar,
Zor anda sevinip ağız dolar,
Ben kendim atmacamdan tane almışım,
Çözümü bu bilmecinin nasıl olur?
(Kâse, çay)

Giyim Kuşam Hakkında

Şıkır şıkır kelepçem,
Şıkırdar kelepçem,
Kulağında kilidi yok,
Kutsal kelepçem.
(Gelin başlığı, duvak)

Beş in, beş inin
Ağzı bir in.
(Eldiven)

Kaz gibi kanadını açar,
Ördek gibi boynunu uzatır,
Kuş gibi konar.
(Otağ, keçe çadır)

Düniyede bir aydahar bilesiñ be,
Janı jok kıymıldavğa denesinde.
İşinde süyekteri bakşa-bakşa,
Jarkıldar jalğız közi töbesinde.
(Kiyiz üy)

Dünyada var bir ejderha, biliyor musun,
Canı yok kımıldamaya bedeninde.
İçinde kemikleri çit çit,
Parlar tek gözü tepesinde.
(Otağ; keçe çadır)

Ekesi balasın köterip,
Balası börkin köterip tur.
(Kerege, uvık, şañırak)

Babası oğlunu kaldırmış,
Oğlu börkünü kaldırmış duruyor.
(Çadır müştemilatı)

Jetpis kempir,
Jer tistep jatır.
(Keregeniñ ayağı)

Yetmiş kocakarı,
Yeri ısırmış yatıyor.
(Keçe çadırın portatif duvarı olan, ağaçtan yapılan keregenin ayakları)

Kara tavdıñ basında,
Kanşay degen kus otır,
Kanatına muz katıp,
Kayırıla almay ol otır.
(Tündiktiñ bavı)

Kara dağın başında
Kanşay denilen kuş oturuyor,
Kanatına buz donup,
Vücudunu çeviremeden oturuyor.
(Keçe çadırın kubbe biçimindeki üst parçasına örtülen, "tündik" adı verilen keçenin bağı)

E, keremet bir it bar,
Üy bağadı ürmeydi,
Ayağı jok jürmeydi.
Kömeyin tıksañ söyleydi,
Tilin adam biledi,
Ulıksatsız ol itten
Adam üyge kirmeydi.
(Kulıp)

Hey, muhteşem bir köpek var,
Evi gözler ürümez,
Ayağı yok yürümez.
Boğazına soksan konuşur,
Dilini insan bilir,
İzinsiz o köpekten,
İnsan eve girmez.
(Kilit)

Ot Jağuv, Jarık Kıluv Jayında

Kara sıyırım karap tur,
Kızıl sıyırım jalap tur.
(Kazan, ot)

Kök köylekti jeñeşem,
Kölbeñ-kölbeñ etedi.
Artındağı balası,
Elbeñ-elbeñ etedi.
(Tütin)

Ak şatır, ak şatır,
Ak şatırdıñ işinde,
Kızıl közdi şal jatır.
(Şam)

Ateş Yakma, Aydınlatma Hakkında

Kara sığırım bakıyor,
Kızıl sığırım yalıyor.
(Kazan, ateş)

Mavi elbiseli yengeciğim,
Salına salına gidiyor.
Ardından çocuğu,
Düşe kalka takip ediyor.
(Duman)

Ak çadır, ak çadır,
Ak çadırın içinde,
Kızıl gözlü bir ihtiyar adam yatıyor.
(Lamba)

Idıs-Ayak Tuvralı

Kabakta kara buvram şögip jatır.
(Kazan)

Saldır-saldır sarı ayğır,
Aşuvlansa kisiner.
Kulındarı kula ala,
Kuyrık jalı kara ala.
(Samavır, şey, şınıayak)

Kap Kacak Hakkında

Vadi kenarında kara buğram çökmüş yatıyor.
(Kazan)

Saldır saldır[1] *sarı aygır,*
Öfkelendiğinde kişner.
Kulınları kula ala.
Kuyruğu yelesi kara ala.
(Semaver, çay, kâse veya fincan)

1 Taklidî ses.

Murnı uzın, avzı kördey kara kempir,
Törkini Buhar jakta, özi jesir.
Bir küni kaşıp bul keter-av dep,
Sırtınan bes kisini koydık kepil.

(Kuman)

Burnu uzun, ağzı mezar gibi kara kocakarı,
Akrabaları Buhara tarafında, kendisi bir dul.
Bir gün kaçar gider diyerek,
Ardına beş kişiyi koyduk kefil.

(İbrik)

Kol İs Jayında

Ak küşigim jügire-jügire buvaz boldı.

(Urşık)

Uzın-uzın joldar bar,
Üyrek konar kazdar bar.
At üstinde şokıyıp,
Otıratın künder bar.

(Örmek, şekpen tokuv)

Eki bastı jalmavız,
Keyip avzın aşadı.
Aldına tüsken nerseler,
Özinen özi kaşadı.

(Kayşı)

El İşi Hakkında

Ak eniğim koşa koşa gebe oldu.

(Kirmen)

Uzun uzun yollar var,
Ördek konacak kazlar var,
At sırtında tepe gibi olup,
Oturacak günler var.

(Tezgâh, cepken dokumak)

İki başlı cadı,
Kızıp ağzını açar,
Önüne düşen şeyler,
Kendiliğinden kaçar.

(Makas)

Üy Jabdıktarı Jene Kerek-Jarak Tuvralı

Japanda bir aydahar bolıp jatkan,
Oyatkan öz janına kaza tapkan.
Nersege neşe türli özi tajal,
Ayağı sonday mıktı jerge batkan,

(Kakpan)

Bar eken bir aydahar jalğız tili,
Uksamas eş siypatka onıñ türi.
Özi jansız aydahar jandını alğan,
Jerine jakındağan ketpes tiri.

(Karmak)

Karañğı üyde belin buvğan bek jatır.

(Sıpırğış)

Eki bası jumırıktay,
Ortası kaldırıktay.

(Tutkış)

Egiz eki karsı keldi,
Arasına kök muz tüse berdi,
Birevi jandı, birevi jansız.

(Ayna)

Jaysam jamşıday,
Jıysam kamşıday.

(Şımıldık, kolşatır)

Ev Eşyaları ve Araç Gereçleri Hakkında

Issızda bir ejderha yatıyor,
Uyandıran ecelini çağırmış olur.
Eşyanın nice çeşit oburudur,
Ayağı o kadar güçlü ki yere girmiş.

(Kapan)

Varmış bir ejderha yalnızca dili,
Benzemez hiçbir şeye görünüşü.
Kendisi cansız ejderha canlıyı yakalar,
Yerine yaklaşan kurtulamaz diri.

(Olta)

Karanlık evde belini bağlamış bir bey yatıyor.

(Süpürge)

İki başı yumruk gibi,
Ortası kıl gibi incecik.

(Tutacak)

İkiz iki kişi birbirine karşı geliyor,
Arasına giren gök buz onları ayırmaya çalışıyor,
O ikizin biri canlı, biri cansızdır.

(Ayna)

Yazdığımda camşı[1] gibi,
Topladığımda kamçı gibi.

(Perde, şemsiye)

1 Jamşı: Pahalı kumaştan dikilen, süslenmiş yatak örtüsü.

Şaruvaşılık Kurılısı Jayında

Kırık kez ok,
Karağay sadak,
Kırık duvadak,
Bir arıktan suv işedi.
(Şığır)

Dariya kürkireydi köbik atıp,
Erkim-ak izdep barar jügin artıp,
Dariyanıñ eri-beri ötkeli jok,
Birevi kelgen emes tiri kaytıp.
(Diyirmen, bıyday)

Uzın kuyrık savıskan,
Bir köldiñ suvın tavıskan.
(Kavğa)

Katınas, Jüris-Turıs Jayında

İzi bar kadamı jok ayağanıñ,
Tiymeydi uşı jerge tayağınıñ.
Kos kolın hayuvanğa arta salıp,
Saladı evezine bayağınıñ.
(Arba)

Tört bala birin-biri kuvalaydı.
(Arbanıñ döñgelegi)

Tap-tap, tap baska,
Tabanı jalpak kök kaska,
Üyirge salsañ kisinemes,
Şöptiñ basın tistemes.
(Kayık)

Okuv, Bilim Tuvralı

Düniyede bir dariya beti katkan,
Betinde betegesi şığıp jatkan.
Karasa sol kudıkka köz jetpeydi,
Kur kalmas sol kudıktıñ demin tatkan.
(Okuv, bilim)

Kabat-kabat kaptama,
Akılıñ bolsa attama.
(Kitap)

Bes jandı bir jansızğa mingesken,
Aynalıp ak takırdan iz kesken.
(Bes savsak pen kalam)

Ayağı jok jüredi, avzı jok söyleydi.
(Hat)

Tehnika Jene Akşa Tuvralı

Kaz katar katarınan bir ozbaydı,
Ayağın anda-sanda bir kozğaydı.
Bozingen jelip ketse jelden jüyrik,
Jok onıñ botakanı kur bozdaydı.
(Telegraf)

Tarım İşleri Hakkında

Kırk kez ok,
Çam ağacından yay,
Kırk devekuşu,
Bir arktan su içer.
(Çıkrık)

Derya kükrüyor köpük saçarak,
Herkes gider arayıp yükünü yüklenerek,
Deryanın o yana, bu yana geçidi yok,
Bir tanesi bile gelmemiştir geri dönüp.
(Değirmen, buğday)

Uzun kuyruk saksağan,
Bir gölün suyunu bitiren.
(Kova)

Ulaşım Hakkında

İzi var adımı yok ayağının,
Değmez ucu yere sopasının.
İki elini hayvanın sırtına yükleyip,
Başlar söylemeye şarkısını eskilerin.
(At arabası)

Dört çocuk birbirini kovalıyor.
(At arabasının tekerlekleri)

Başka, başka tamamıyla başka,
Tabanı yayvan bir binek,
Sürüye katsan kişnemez,
Ot başını dahi dişlemez.
(Kayık)

Eğitim, Bilim Hakkında

Dünyada var bir derya yüzü donmuş,
Yüzünde ayrık otu çıkmış.
Baktığında o kuyuya dibini göremezsin,
Kazançsız kalmaz o kuyunun tadına bakan.
(Eğitim, bilim)

Kat kat kaplama,
Aklın varsa atlama.
(Kitap)

Beş canlı bir canlıya binmiş,
Döne döne ak kurak yerde iz aramış.
(Beş parmak ile kalem)

Ayağı yok yürür, ağzı yok konuşur.
(Mektup)

Teknoloji ve Para Hakkında

Dizilmiş sırasından asla öne geçmez,
Ayağını arada bir kımıldatır.
Bir boz mayadır koştu mu yelden hızlı,
Yoktur onun yavrusu öylesine bozlar.
(Telgraf)

Bir kerüven jüredi eken katar tüye,
Avzınan jalın şığar kara küye.
Jürmeydi ursadağı baskaları,
Berine jalğız buvra, bolğan iye.
(Poezd)

Bir kervan var yürürmüş sıra olup develeri,
Ağzından alev çıkar kara isli.
Yürümez dövse dahi diğerleri,
Hepsine tek buğra olmuş sahip.
(Tren)

Kara azban dem alıs jok bakıradı,
Kolı köp sansız savsak batıradı.
Tisimen kara jerdi bıt-şıt kılıp,
Jer üstin borandatıp şark uradı.
(Traktor)

Azgın kara dev nefes almadan bağırıyor,
Eli çok sayısız parmaklarını batırıyor.
Dişiyle kara yeri param parça edip,
Yeryüzünü toza dumana katıp dönüp duruyor.
(Traktör)

Bir zımırık düniyede eki ayak,
Küş bergen oğan dağı ayamay-ak,
Adamdı köterip ol uşadı eken,
Bılkıldap kus tösekten jumsak tuyak.
(Velosiped)

Bir anka kuşu var dünyada iki ayaklı,
Çok büyük bir güç vermiş hiç kıskanmadan,
İnsanı kaldırıp o uçarmış,
Bata çıka kuş tüyü yatakta yumuşak toynak.
(Bisiklet)

Bir bulbul otıradı salıp endi,
Jürüvge ayağı jok, emes jandı.
Öneri kanday askan dep oylaymın,
Ep-sette jer tübinen habar aldı.
(Radio)

Bir bülbül oturuyor şarkı söyleyip,
Yürümek için ayağı yok, canlı değil.
Hüneri onun ne kadar üstünmüş diye düşünüyorum,
Göz açıp kapayıncaya kadar dünyanın bir ucundan haber aldı.
(Radyo)

Beli bükir, alıska tükir.
(Mıltık)

Beli kambur, uzağa tükür.
(Tüfek)

Ömir-ömir ömirden,
Jakkan otı kömirden.
Şıñrav degen bir kus bar,
Jumırtkası temirden.
(Mıltık, ok)

Ömür ömür, ömürden,
Yaktığı ateşi kömürden.
Dipsiz derin kuyu denilen bir kuş var,
Yumurtası demirden.
(Tüfek, kurşun)

Kuvıs kuvraydıñ basınan,
Kutırğan torğay uştı.
(Mıltıktıñ oğı)

Kovuk çalının tepesinden,
Kudurmuş turgay uçtu.
(Tüfek kurşunu)

Kara küşigim kañk etti,
Davsı Buharğa jetti.
(Mıltıktıñ davsı)

Kara eniğim kank diye inleyiverdi,
Sesi Buhara'ya ulaştı.
(Tüfeğin sesi)

Ğajayıp kempir kördim jalğız ayak,
Avzına tistegeni muzdan tayak,
Tabanı jaltır muzdan bir taymaydı,
Zırlaydı küni-tüni ayanbay-ak.
(İs maşina)

Garip bir kocakarı gördüm tek ayaklı,
Ağzında ısırdığı buzdan bir sopa.
Tabanı parlak buzda kaymıyor,
Zırıl zırıl koşar durur gece gündüz var gücüyle.
(Dikiş makinesi)

Özinen özi aynalğan bir diyirmen,
Körinedi er parası bir büyirden.
Kıldan nezik işinde bir jibi bar,
Kolı epti eken şirkin-ay, kim iyirgen?
(Sağat)

Kendiliğinden dönen bir değirmen,
Görünüyor her parçası bir böğründen,
Kıldan nazik içinde bir ipi var,
Eli ustaymış, acaba kim eğirmiş?
(Saat)

Kişkentay ak bezer,
Jer düniyeni kezer.
(Kümis akşa)

Küçücük ak bezer[1]*,*
Yeryüzünü gezer.
(Gümüş madeni para)

1 Bezer: İnatçı, dik kafalı.

Oyın-Savık, En-Küy Tuvralı

Kelemin joğarıdan küymelemey,
On jerden omıravdı tüymelemey,
Segiz kız segiz jigit en saladı,
Yapıray ay ekenim bilmedim-ay.

(Dombıra)

Jıyırma tört üyrek konğan kıykan taska,
Ornı bar erkaysısınıñ baska-baska.
On soldat oñdı-soldı oynatadı,
Jıyın jok adamzatta onan baska.

(Doybı)

Oyun Eğlence, Şarkı Türkü Hakkında

Geliyorum yukarıdan baştan ayak örtünmeden,
Göğsümü on yerden düğmelemeden,
Sekiz kız, sekiz yiğit şarkı söyler,
Ah, ne olduğunu bilemedim.

(Dombıra[1])

Yirmi dört ördek konmuş mermer taşa,
Yeri var herbirinin başka başka.
On asker sağlı sollu oynatıyor,
Toplantı yok insanoğlunda ondan başka.

(Dama)

Uvakıt Tuvralı

Jer tübinde bir beyterek,
Onıñ bar on eki butağı.
Erkaysında otız japırak,
Otızınıñ bir jağı ak, bir jağı kara.

(Beyterek - jıl, on eki butak - on eki ay, 30 japırak - bir ay, (30 kün); bir jağı ak - kün, bir jağı kara - tün).

Alpıs attıñ etin jer,
Jiligin şakpay mayın işer.

(Altı ay kıs)

Ruvımız Enjan,
Atka mindik altı adam,
Altımız da baluvan,
Tura kaştı bir koyan.
Basıp kaldık jalma-jan,
Basıp turdık birevimiz,
Bavızdadık birevimiz,
Moynı şıktı kırık sabın,
Buzavşığı bılay tur.
Terisi şıktı alpıs etik,
Kırık ultan,
Sızdığı bılay tur.
Munı ötirik demessiñ,
Oylanıp al, şıday tur.

(Atka mingen altı adam - altı ay jaz; tura kaşkan - jıl; basıp kalğan besev - bes ay kıs; bavızdağan birevi - kıstan jazğa avdarılğan ay; kırık sabını - kırık kün şilde; terisi alpıs etik şıktı degen - köktemniñ eki ayı, alpıs kün)

Zaman Hakkında

Dünyanın bir ucunda koca bir kavak ağacı,
Onun varmış on iki dalı.
Dalının her birinde otuz yaprak,
Otuzunun bir tarafı ak, bir tarafı kara.

(Kavak ağacı, yıl; on iki dal, on iki ay; otuz yaprak, bir ay (otuz gün); bir tarafının ak, bir tarafının kara olması gündüz ile gecedir)

Altmış atın etini yer,
Kemiğini kırmadan içindeki yağını içer.

(Altı ay kış)

Uruğumuz Anjan,
Ata bindik altı adam.
Altımız da pehlivan,
Kaçtı bir tavşan.
Üstüne atlayıverdik hemen,
Basarak durduk birimiz,
Kesti diğerimiz,
Kara sabunu bir yana.
Derisi çıktı altmış çizme,
İçine konacak kırk keçesi,
Tabanlık kayışı bir yana.
Buna yalan demezsin,
Düşün önce, sabret hele.

(Ata binen altı kişi, altı ay süren yaz; kaçan yıl; üstüne atlayıveren beş, beş ay kış; kesen biri, kıştan bahara geçilen ay; kırk sabun, kırk gün şilde[2]; derisi altmış çizme çıktı demesi, ilkbaharın iki ayı, altmış gün.)

Latin Harflerine ve Türkiye Türkçesine aktaran : **Dr. Metin Arıkan**

1 Dombıra : Kazak Türklerinin millî müzik âleti.
2 Şilde : Yaz veya kış mevsiminin en sert günleri, yaz için en sıcak günler, kış için en soğuk günler.